

DOI 10.26886/2520-7474.6(26)2017.6

UDC 378.4

**ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUTURE
TEACHER ADAPTATION IN PROFESSIONAL ENVIRONMENT**

Doctor of Pedagogics, Professor, L. O. Lisina

Berdyansk State Pedagogical University, Ukraine, Berdyansk

The article deals with the mechanism of interrelated types of adaptation: psychophysiological, socio-psychological and professional, and it is determined that the most important for the adaptation of the future teacher is the pedagogical practice that links the student's theoretical training with his future independent work in a general educational institution. The content of the stages of socio-psychological adaptation of the future teacher in the professional environment in the course of passage of various types of pedagogical practice is revealed and the causes of the teacher's misadaptation in the pedagogical team are identified. On the basis of the analysis of the structure of the socially competent person it is concluded that the psychological mechanism of adaptation includes personal means and highlighted the qualities and skills that have a positive effect on the socio-psychological adaptation of the student to the pedagogical profession. On the basis of the specified requirements to the content and organization of the educational process aimed at the formation of the knowledge and skills necessary for the successful adaptation of the student in the professional environment as a teacher, the directions of its development, in particular, the forms and methods of joint work of the methodologist from the pedagogical practice and administration of the school are proposed. It is substantiated that the effectiveness of the process of adaptation of future teachers depends on the implementation of the complex of organizational and pedagogical conditions in the educational process of the pedagogical

university, indicators of successful socio-psychological adaptation of the teacher-beginner are developed:

Key words: Adaptation, professional environment, stages of socio-psychological adaptation of the future teacher, adaptive mechanisms, determinants of the process of adaptation to the profession, efficiency of the process of adaptation

доктор педагогічних наук, професор, Лісіна Л. О. Організаційно-педагогічні умови адаптації майбутнього вчителя в професійному середовищі / Бердянський державний педагогічний університет, Україна, м. Бердянськ

У статті розглянуто механізм взаємопов'язаних видів адаптації: психофізіологічної, соціально-психологічної і професійної і визначено, що найбільш вагомою для адаптації майбутнього вчителя є педагогічна практика, яка пов'язує теоретичне навчання студента з його майбутньою самостійною роботою в загальноосвітньому навчальному закладі. Розкрито зміст етапів соціально-психологічної адаптації майбутнього вчителя в професійному середовищі в процесі проходження різних видів педагогічної практики та виокремлено причини дезадаптації практиканта в педагогічному колективі. На основі аналізу структури соціально-компетентної людини зроблено висновок, що психологічний механізм адаптації включає особистісні засоби і виділено якості і уміння, які позитивно впливають на соціально-психологічну адаптацію студента до педагогічної професії. На основі зазначених вимог до змісту і організації освітнього процесу, спрямованого на формування знань та умінь, необхідних для успішної адаптації студента в професійному середовищі в ролі вчителя запропоновано напрямки її розвитку, зокрема, форми й методи спільної роботи методиста з педагогічної практики і адміністрації школи. Обґрунтовано, що

ефективність процесу адаптації майбутніх учителів залежить від реалізації комплексу організаційно-педагогічних умов в освітньому процесі педагогічного університету, розроблено показники успішної соціально-психологічної адаптації вчителя-початківця:

Ключові слова: Адаптація, професійне середовище, етапи соціально-психологічної адаптації майбутнього вчителя, адаптивні механізми, детермінанти процесу адаптації до професії, ефективність процесу адаптації

Постановка проблеми. Соціально-економічні й соціокультурні зміни, що відбуваються в останнє десятиріччя у всіх країнах світу, потребують модифікації освітнього процесу, мета якої - підготовка вчителя, який, відповідно з вимогами Концепції Нової школи повинен стати агентом змін [5]. Але, за останніми даними дослідження Центру Разумкова лише 17,3 % вчителів України мають вік до 30 років - вік, найбільш сприятливий для інноваційної діяльності, що пояснюється тим, що 11,2% вчителів-початківців протягом трьох років змінюють професію педагога на іншу і тільки 30,5 % студентів вищих педагогічних навчальних закладів освіти збираються працювати вчителями після випуску [7]. Така ситуація виникла тому, що професійне середовище ставить перед сучасним учителем багато вимог, зокрема, педагог повинен [7, с. 20-21]: 1) бути готовим до до когнітивно складних комунікацій, емоційно насиченого ділового спілкування; 2) усвідомлювати необхідність у постійному саморозвитку й підвищенні професійної компетентності; 3) постійно адаптуватись до інновацій в освіті, педагогічним ситуаціям, які часто є непередбачуваними; 4) приймати відповідальність за результати навчання і виховання учнів; 5) мати здатність до самоконтролю і вольовим рішенням; 6) працювати з учнями без готових приписів тощо. Тому освоєнню нової соціальної

ролі, формуванню первинного досвіду самостійного виконання професійної діяльності, розвитку професійно важливих якостей студентів необхідно приділити належну увагу в процесі навчання в університеті, що сприятиме вирішенню проблеми адаптації майбутніх вчителів у професійному середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Можна відзначити, що проблема адаптації є однією із самих значущих міждисциплінарних проблем і вивчається в різних сферах діяльності людини: психолого-педагогічній (П. Анохін, Л. Кандибовіч, О. Мороз, І. Шалигіна та ін.), соціально-економічній (Т. Дічев, А. Налчаджян, Б. Турусбеков та ін.), медико-біологічній (І. Павлов, О. Ухтомський).

Професійний компонент розроблявся В. Ащєпковим, М. Бабуцидзе, М. Будякіною, А. Марковою, О. Морозом. Цей компонент займає особливе місце в структурі адаптації. У більшості досліджень цей термін трактується як пристосування людини до нових для неї умов діяльності, в окремих - як специфічний етап загальнопрофесійного особистісного розвитку.

У сучасній психологічній літературі обґрунтовується, що професійна адаптація особистості є процесом, який не завершується одержанням диплома про освіту, а тільки починається (А. Маркова, М. Дмитрієва, Ф. Березін). Професійну адаптацію визначають як процес: 1) входження індивіда в професійне середовище, засвоєння професійного досвіду, 2) активної реалізації професійних знань, 3) вибору оптимального поведінкового рішення, що припускає безперервний професійний саморозвиток (А. Маркова, В. Шадріков). Таким чином, мова йде про пристосування людини до професійного середовища. А. Маркова зазначає, що професійна адаптація носить характер активного процесу, адже людина не тільки пристосовується до професії, але й професію пристосовує до себе, до своїх особистісних особливостей, творчо перетворює її відповідно з власним досвідом [8].

В останнє десятиріччя з'явилися праці, у яких досліджуються різні аспекти адаптації педагога до професійного середовища: організаційно-педагогічні умови адаптації майбутніх педагогів (О. Гура, Л. Зубцова), психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів (С. Кулик), розвиток рефлексних умінь вчителя в процесі професійної адаптації (М. Бабуцидзе), професійна адаптація вчителів-початківців в умовах модернізації освіти (О. Назарова), формування у майбутнього вчителя готовності до професійної адаптації в системі регіональної освіти (Д. Новіков), педагогічні засади соціально-професійної адаптації вчителя (С. Редліх). С. Редліх розглядає соціально-професійну адаптацію як процес, що визначає інтенсивність і напрямок особистісного й професійного розвитку вчителя. При цьому ефективність соціально-професійної адаптації вчителя визначається трьома параметрами: рівнем розвитку його особистісних, професійних якостей і педагогічної діяльності, та особливостями професійного середовища. Якщо особистісний і професійний розвиток майбутнього вчителя, рівень його педагогічної діяльності, рівень умотивованості будуть недостатніми, то особливості професійного середовища не дадуть можливості переходу в зону потенційного розвитку і відбудеться загострення адаптаційних процесів [8].

Незважаючи на велику увагу науковців до проблеми адаптації вчителя, теоретичне осмислення проблеми соціально-психологічної адаптації майбутніх вчителів до професії в процесі навчання в педагогічному університеті, та розробка підходів, що забезпечать її ефективність, сьогодні чекають на вирішення як у педагогічній науці, так і на практиці. Недостатня кількість розроблених теоретичних та прикладних аспектів проблеми суміщення періоду професійної підготовки майбутніх педагогів (основні новоутворення - професійна підготовленість, професійне самовизначення, готовність до самостійної праці) з

професійною адаптацією (основні новоутворення - освоєння нової соціальної ролі, досвіду самотійного виконання професійної діяльності, професійно важливі якості) зумовила вибір теми даного дослідження.

Метою статті є обґрунтування організаційно-педагогічних умов ефективного керування процесом соціально-психологічної адаптації майбутніх учителів у професійному середовищі.

У своєму дослідженні ми спирались на розробки О. Георгіївського, який на основі порівняльного аналізу великої кількості визначень адаптації, запропонував своє узагальнене поняття: «Адаптація є особливою формою відбиття системами впливу зовнішнього й внутрішнього середовища, що полягає в тенденції встановлення з ним динамічної рівноваги» [2, с. 27].

Розрізняють три взаємопов'язаних види адаптації: психофізіологічну, соціально-психологічну і професійну.

У процесі *психофізіологічної адаптації* майбутній учитель повинен усвідомити умови, які будуть впливати на його психофізіологічний стан в освітньому середовищі загальноосвітнього навчального закладу (фізичні й психічні навантаження, стресогенність учительської праці, ергономічні умови входження в освітнє середовище) [9, с. 8-9].

Соціально-психологічна адаптація припускає включення студента в процесі проходження педагогічної практики в систему взаємовідносин суб'єктів освітнього середовища школи з його традиціями, нормами життя, ціннісними орієнтаціями. У ході такої адаптації майбутній вчитель має одержати інформацію про систему ділових і неформальних відносин, існуючих мікрогрупах, соціальних позиціях окремих членів педагогічного колективу. Цю інформацію, як правило, студенти сприймають досить активно, співвідносячи її зі своїм попереднім соціальним досвідом, зі своїми ціннісними орієнтаціями [9, с. 10].

Професійна адаптація характеризується розкриттям і освоєнням

педагогічних можливостей вчителя, формуванням позитивного відношення до своєї діяльності. Як правило, задоволеність обраною професією відбувається в процесі освоєння студентом специфіки педагогічної діяльності при досягненні певних результатів (виховних, навчальних) [3, с. 96].

Відповідно меті дослідження розглянемо більш докладно особливості соціально-психологічної адаптації, яку визначають як процес оволодіння особистістю своєю роллю при входженні в професійне середовище, яке є для неї новою соціальною ситуацією [9, с. 10]. За своїми результатами соціально-психологічна адаптація буває позитивною й негативною; за механізмом здійснення — добровільною й примусовою. На нашу думку, найбільш вагомим для адаптації майбутнього вчителя є педагогічна практика, яка виступає органічною складовою єдиного навчально-виховного процесу, пов'язуючи теоретичне навчання студента з його майбутньою самостійною роботою в загальноосвітньому навчальному закладі.

Розглянемо етапи соціально-психологічної адаптації майбутнього вчителя в професійному середовищі в процесі проходження різних видів педагогічної практики:

1) *ознайомлення* - відбувається освоєння майбутнім учителем норм, цінностей, установок, уявлень, стереотипів, які склалися в педагогічному колективі навчального закладу на когнітивному (інтеріоризація - зовнішні норми й вимоги стають внутрішніми, «своїми») і емоційному (ідентифікація – включення в колектив через підкріплення й активне засвоєння за допомогою почуттів норм, цінностей, стереотипів професійного середовища) рівнях;

2) *рольова орієнтація* - відбувається прийняття студентом сформованих у педагогічному середовищі форм соціальної взаємодії (формальних і неформальних зв'язків, стилю керівництва, партнерських

відносин), прийняття способів професійного виконання роботи; на цьому етапі соціально-психологічна адаптація покликана привести до формування соціально й професійно значимих стилів спілкування, поведінки й діяльності, прийнятих у педагогічному колективі, за допомогою яких практикант може реалізувати себе, свої потреби, уміння тощо;

3) *самоствердження* - відбувається спочатку індивідуалізація (породжується протиріччям між досягнутим результатом на попередньому етапі («я став таким же, як усі») і потребою, що не задовольняє індивіда в персоналізації («я не такий, як усі, я - особистість»), яка веде до конфлікту між соціальною роллю, відведеною педагогічним колективом практиканту й уже засвоєною ним шляхом усвідомлення свого «Я»), потім - інтеграція майбутнього вчителя (породжується протиріччями між сформованим у процесі індивідуалізації образом особистості студента й рівнем прийняття вчителями школи тих його особливостей, які відповідають цінностям колективу, сприяють успіху спільної діяльності); процес індивідуалізації передбачає сполучення засвоєних студентом соціальних вимог, норм, приписань, очікувань зі специфікою потреб, властивостей і стилю діяльності членів педагогічного колективу, тобто соціальні функції реалізуються у персоніфікованій формі; на тлі конфлікту в процесі індивідуалізації починає діяти процес інтеграції, покликаний забезпечити прийняття й схвалення групою образу особистості, створеного в процесі індивідуалізації; процес інтеграції встановлює оптимальні зв'язки між групою й особистістю, представленою в єдності її особливостей і характерних рис; головний результат етапу - установлення відповідності між самооцінкою майбутнього вчителя й оцінкою його досвідченими педагогами за значущими (з погляду провідної діяльності) якостями особистості; якщо протиріччя між індивідом і групою не усувається, виникає дезінтеграція (витіснення особистості із групи, або її фактична ізоляція в ній); процес самоствердження залежить від самооцінки студента

й від вимог, пропонованих йому педагогічним колективом (при надмірно високій самооцінці людина переоцінює себе й зіштовхується зі скептичним відношенням групи до її домагань, починає проявляти підозрілість або зарозумілість і може взагалі втратити міжособистісні контакти, замкнутися; при надмірно низькій самооцінці розвивається стійка невпевненість у собі, відмова від ініціативи, байдужність, тривожність).

Механізмом адаптації до нових умов є соціальна компетентність. За концепцією Р.Ульріха і Р.Ульріх, соціально-компетентна людина - це особистість, яка: 1) приймає рішення й прагне до розуміння власних почуттів і вимог; 2) вміє забувати неприємні блокуючі почуття і долати власну непевність; 3) досягає мети найбільш ефективним образом; 4) правильно розуміє бажання, очікування й вимоги інших людей, ураховує їхні права; 5) аналізує область, зумовлену соціальними структурами й установами, роль їхніх представників і застосовує ці знання на практиці; 6) уявляє, як, з урахуванням конкретних обставин і часу, поводитися, приймаючи до уваги обмеження соціальних структур і власні вимоги; 7) усвідомлює, що соціальна компетентність не має нічого загального з агресивністю й припускає повагу до прав і обов'язків інших [6, с. 477].

Ця концепція дає можливість зробити висновок, що психологічний механізм адаптації до професії включає особистісні засоби, які використовуються на міжособистісному рівні й у самоадаптації майбутнього вчителя. Ці засоби ми поділяємо на такі групи: 1) мотиваційні і емоційно-вольові (мотиви, навички, наслідування, психологічна стійкість, організованість, здатність відчувати нове); 2) когнітивно-аксіологічні (стиль мислення, логічні навички, пізнавальні алгоритми, ціннісні орієнтації, інтелектуально-логічні і інтелектуально-евристичні здібності та ін.); 3) змістовно-операційні (своєчасне забезпечення реалізації творчої діяльності); 4) гностичні (творче оволодіння способами, прийомами й засобами для педагогічної діяльності); 5) поведінкові засоби (практичні

міри, дії, учинки).

На нашу думку, швидкій соціально-психологічній адаптації студента до педагогічної професії сприяє наявність у нього таких якостей і умінь: 1) комунікабельності, яка допомагає «увійти» в педагогічний колектив; 2) здатності самокритично відноситись до себе, зокрема, усвідомлювати й ураховувати свої слабкі і сильні риси при виборі стилю педагогічної діяльності; 3) зібраності та цілісності особистості, що забезпечується умінням планувати свої педагогічні дії, поведінку й неухильно цей план виконувати; 4) уміння швидко визначати своє місце в спільній діяльності з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу, свою роль в колективі; 5) уміння в різноманітних умовах (зокрема, нестандартних) знаходити можливості для прояву своєї організованості, активності.

Детермінує адаптацію до професії цілеспрямована підготовка до педагогічної практики в процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. Ми виділяємо такі вимоги до змісту і організації освітнього процесу, спрямованого на формуванні знань та умінь, необхідних для успішної адаптації студента в освітньому середовищі в новій для себе ролі – ролі вчителя: 1) організація самоосвіти; 2) організація навчальної діяльності студентської групи на засадах співробітництва; 3) презентація після проходження практики індивідуального професійного досвіду й рефлексія; 4) планування й реалізація кожним студентом свого індивідуального плану навчання; 5) організація квазіпрофесійної й навчальної діяльності на матеріалі педагогічних ситуацій, що виникають в реальному навчально-виховному процесі; 6) створення умов на заняттях для виникнення у студентів ситуації успіху для позитивних перетворень професійного досвіду.

Таким чином, можна зазначити, що основне завдання адаптації до професії ще в процесі навчання в педагогічному університеті - забезпечити самовизначення особистості студента в групі на основі

найбільш істотних особливостей індивідуальності. Взаємини в ланцюзі «група-особистість» перебувають в органічному взаємозв'язку. Група, визначаючи сильні й слабкі сторони своїх членів, здатна підтримати людину в різних ситуаціях, індивід у колективній діяльності й спілкуванні проявляє свою індивідуальність і інтегрується із групою.

Сформовані в процесі навчання адаптивні механізми переходять в область автоматизованих навичок, звичок, підсвідомих регуляторів поведінки, причому перехід в область підсвідомості відбувається без зниження регулюючої функції.

Аналіз наукових джерел [2; 3; 4; 8] дозволяє нам визначити групи чинників, які впливають на адаптацію майбутнього вчителя найбільш істотно: 1) постійна включеність в комунікативні зв'язки в навчальній і квазіпрофесійній діяльності; 2) раптовість педагогічних ситуацій (в процесі контекстного навчання, в реальному освітньому середовищі при проходженні педагогічної практики); 3) невизначеність в змісті педагогічних завдань для самостійної роботи; 4) новизна і нестандартність завдань і ситуацій як на практичних заняттях, так і в реальному навчально-виховному процесі; 5) необхідність швидко реагувати в педагогічних ситуаціях при проходженні педагогічної практики; 6) цілісність навчально-виховного процесу у вищому педагогічному закладі освіти.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, ми вважаємо, що адаптацію студента до майбутньої професії доцільно здійснювати за такими напрямками: 1) формування змістовної частини структурно-функціональної бази навчання з урахуванням адаптаційних процесів; 2) розвиток професійної компетентності; 3) підвищення педагогічної культури студента, що дозволить йому у майбутньому використовувати широкий спектр конкретних прийомів, методів, технік; 4) створення умов, що стимулюють творчу працю та спрямовують майбутнього вчителя на самоосвіту, саморозвиток, самовдосконалення.

Спираючись на попередній виклад, аналіз психолого-педагогічної літератури ми можемо зробити висновок, що ефективність процесу адаптації майбутніх учителів залежить від реалізації комплексу *організаційно-педагогічних умов* побудови освітнього процесу в педагогічному університеті, а саме:

- відбір оптимальної сукупності форм і методів організації навчальної діяльності студента, які позитивно впливають на адаптаційні процеси;
- залучення студентів до практичної педагогічної діяльності, яка виступає засобом формування творчого мислення, становлення професійної спрямованості;
- реалізація диференційованого підходу при розподілі завдань студентам перед проходженням педагогічної практики відповідно з професійною спрямованістю їхньої особистості (організатор, комунікатор, просвітник, предметник);
- об'єктивізація ділової оцінки практичної діяльності студентів;
- створення престижу й привабливості роботи вчителя (в процесі навчальних занять, педагогічної практики);
- організація педагогічної практики (змістовий і процесуальний компоненти) з урахуванням мотиваційних установок студентів;
- створення гнучкої і ефективної системи навчання майбутніх вчителів;
- наявність сприятливого соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі школи, яка є базовим закладом, обраним для проходження практики;
- урахування особистісних властивостей студента пов'язаних з його психічними рисами, темпераментом, характером та ін.;

– створення ефективної системи введення в професійне середовище майбутніх учителів.

Незважаючи на розходження між видами адаптації, усі вони перебувають у постійній взаємодії, тому процес керування адаптацією майбутніх педагогів вимагає наявності єдиної системи інструментів впливу, які забезпечують швидкість і успішність адаптації.

На нашу думку, система адаптації в професійному середовищі майбутнього вчителя включає такі *форми й методи* спільної роботи методиста з педагогічної практики і адміністрації школи: 1) розвиток наставництва (наставником на першому етапі адаптації бажано призначити не тільки вчителя-методиста із великим стажем роботи, але й успішного молодого учителя, на якого ще не вплинули професійні деформації); 2) проведення індивідуальних бесід директора, заступників директора, досвідчених учителів зі студентами; 3) використання методу поступового ускладнення завдань, виконуваних практикантом і введення системи контролю із конструктивним аналізом помилок, допущених при виконанні завдань; 4) виконання майбутнім вчителем разових суспільних доручень для встановлення контактів зі членами педагогічного колективу, колективом дітей і батьківським співтовариством; 5) впровадження викладачами в процесі проведення практичних занять з педагогічних дисциплін ситуаційно-рольових ігор, педагогічних тренінгів, технологій контекстного навчання, спрямованих на розвиток адаптаційних процесів у студентів; 6) гласність результатів практичної діяльності студентів (як колективних, так і індивідуальних); 7) створення ефективної системи зворотного зв'язку в системі «викладач – студент»; 8) поточна ділова оцінка керівника практики діяльності кожного студента.

Результативний аспект адаптації використовується як основний елемент при оцінці *успішності* адаптаційних процесів у цілому. Ф.Березін

формулює три критерії оцінки соціально-психологічної адаптації вчителя в умовах професійної діяльності [3, с. 129]:

1) успішність діяльності (виконання трудових завдань, зростання кваліфікації, необхідна взаємодія з членами педагогічного колективу, учнями, батьками й іншими особами, яка впливає на професійну ефективність);

2) здатність уникати ситуацій, які створюють погрозу для педагогічного процесу, і ефективно усувати виниклу погрозу (запобігання конфліктних ситуацій, надзвичайних подій тощо);

3) здійснення педагогічної діяльності без значимих порушень власного психічного й фізичного здоров'я.

У відповідності до цих критеріїв, ми визначаємо такі *показники* успішної соціально-психологічної адаптації вчителя-початківця: 1) адекватний (тобто, що задовольняє як майбутнього вчителя, так і всіх суб'єктів професійного середовища) тимчасовий соціальний статус індивіда в даному колективі, групі (статус є інтегральним показником розташування індивіда в даній системі соціальних відносин); 2) психологічна задоволеність майбутнього вчителя середовищем, групою і її найбільш важливими елементами.

Загальним показником адаптованості є відсутність ознак дезадаптації. Дезадаптація виникає внаслідок короточасних і сильних впливів професійного середовища на студента і проявляється в різних порушеннях діяльності: у втраті цікавості до майбутньої професії, у негуманному сприйнятті учнів і колег, у низькій якості праці, у порушеннях дисципліни студентом. Її фізіологічні й психологічні ознаки відповідають ознакам стресу [1, с. 17]. При незадовільній адаптації відбувається перехід індивіда в інше соціальне середовище, групу.

Висновки. На основі всього вищевикладеного можна зазначити, що:
1) ефективність соціально-психологічної адаптації майбутнього вчителя

забезпечується цілеспрямованою реалізацією в процесі входження його в професійне середовище сукупності організаційно-педагогічних умов, які визначають на основі вивчення особистості того, хто адаптується; 2) в процесі актуалізації ціннісних орієнтацій і системи відносин до компонентів професійного середовища, які є необхідною складовою індивідуального ресурсу особистості, забезпечується ефективність його соціально-психологічної адаптації.

Подальші перспективи дослідження ми вбачаємо у виявленні основних напрямків змістовних змін, що відбуваються в настановній системі майбутнього вчителя в процесі соціально-психологічної й професійної адаптації, розширенні границь аналізу часової динаміки адаптаційних і настановних процесів.

Література:

1. *Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. – СПб.: Питер, 2005. – 336 с.: ил. – (Серия «Практическая психология»).*
2. *Георгиевский А. Б. Эволюция адаптаций: историко-методологическое исследование. Л.: Изд-во ленинградского ун-та, 1989. – 78 с.*
3. *Дружилов С. А. Становление профессионализма человека как реализация индивидуального ресурса профессионального развития / С. А. Дружилов – Новокузнецк: Изд-во ИПК, 2002. – 242 с.*
4. *Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования: [учебное пособие] / Э. Ф. Зеер - М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 480 с. – (Серия «Библиотека психолога»).*

5. Концепція НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ // mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html
6. Куницына В. Н. Межличностное общение: Учебник для вузов / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.: ил. – (Серия «Учебник нового века»).
7. Лісіна Л. О. Підготовка вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти до конструювання навчальних технологій: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / Л. О. Лісіна. – Запоріжжя: ТОВ «Плюс 73», 2011. – 472 с.
8. Редлих С. М. К вопросу о «педагогической направленности»: [электронный ресурс] / С. М. Редлих. – Режим доступа: bspu.ab.ru/Journal/pedagog/pedagog_7/a03.html.
9. Современный словарь по психологии / [авт. – сост. В. В. Юрчук]. – Мн.: Элайда, 2000. – 704 с.

References:

1. Vodopyanova N. Ye. *Sindrom vygoraniya: diagnostika i profilaktika* / N. Ye. Vodopyanova, Ye. S. Starchenkova. – SPb.: Piter, 2005. – 336 s.: il. – (Seriya «Prakticheskaya psikhologiya»).
2. Georgievskiy A. B. *Evolyutsiya adaptatsiy: istoriko-metodologicheskoe issledovanie*. L.: Izd-vo leningradskogo un-ta, 1989. – 78 s.
3. Druzhilov S. A. *Stanovlenie professionalizma cheloveka kak realizatsiya individualnogo resursa professionalnogo razvitiya* / S. A. Druzhilov – Novokuznetsk: Izd-vo IPK, 2002. – 242 s.
4. Zeer E. F. *Psikhologiya professionalnogo obrazovaniya: [uchebnoe posobie]* / E. F. Zeer - M.: Izdatelstvo Moskovskogo psikhologo-sotsialnogo instituta; Voronezh: Izdatelstvo NPO «MODEK», 2003. – 480 s. – (Seriya «Biblioteka psikhologa»).

5. *Kontseptsiiia NOVOI UKRAINSKOI ShKOLY // mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html*
6. *Kunitsyna V. N. Mezhlichnostnoe obshchenie: Uchebnik dlya vuzov / V. N. Kunitsyna, N. V. Kazarinova, V. M. Pogolsha. – SPb.: Piter, 2003. – 544 s.: il. – (Seriya «Uchebnik novogo veka).*
7. *Lisina L. O. Pidhotovka vchytelia v systemi pislidyplomnoi pedahohichnoi osvitym do konstruiuvannia navchalnykh tekhnolohii: teoretyko-metodolohichni aspekt: [monohrafiia] / L. O. Lisina. – Zaporizhzhia: TOV «Plius 73», 2011. – 472 s.*
8. *Redlikh S. M. K voprosu o «pedagogicheskoy napravlennosti»: [elektronnyy resurs] / S. M. Redlikh. – Rezhim dostupa: bspu.ab.ru/Journal/pedagog/pedagog_7/a03.html.*
9. *Sovremennyy slovar po psikhologii / [avt. – sost. V. V. Yurchuk]. – Mn.: Elayda, 2000. – 704 s.*